

## SOSYAL REALİTENİN ANALİZİ

NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL

Tabiatın iki farklı görüşe dayanan iki çeşit sınıflanması mümkündür. Gerçekten tabiatı yalın (abstrait) olayları bakımından ele alırsak madde âlemi, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik âlem diye dört gruba; som (concret) varlıkları bakımından ele aldık mı da; taş toprak v.s. gibi cansız varlıklar, nebatlar, hayvanlar, insanlar ve toplumlar diye beş gruba ayırabiliriz.

Hemen söyleyelim ki bu sınıflamalardan ilki tabiattaki olayları, realiteyle ilgisi olmayan ancak zihinle tasavvuru mümkün olan bir takım gruplara ayırır. Gerçekten tabiatta madde âlemi hariç sırf biyolojik, sırf psikolojik sırf sosyolojik âlem diye bir şey yoktur. Meselâ maddesiz bir canlı veya maddesi canlı olmayan şuurlu bir varlık yahut da insansız ve bu insanların üzerinde yaşadığı topraksız bir toplum, som (concret) olarak var olabilir mi?

Tabiatın som varlıklarına dayanan ikinci tip sınıflama ise birincisinin tersine olarak adından da anlaşılacağı üzere realiteye uymakta tabiatın som (concret) varlıklarına uygun düşmektedir.

Acaba bugüne kadar tabiatla uğraşan şimi, fizik, biyoloji, psikoloji, sosyoloji gibi temel ilimler bu iki çeşit sınıflamadan hangisine dayanmaktadır? Her bir ilmin, birbirine girmiş tabiat olayları içinde kendine hâs olanlarını ayırmağa çalışırken kullandıkları vasıflara bakılırsa; bunların tabiatın yalın görünüşe dayanan sınıflamasına daha uygun düştükleri söylenebilir. Gerçekten bu temel ilimlerden her biri, tabiatın birbirine arapsaçı gibi kaşmış olayları arasından kendine hâs olanlarını bir takım vasıflarla diğerlerinden ayırır. Meselâ fiziğin konusunu teşkil eden maddenin vasfı boşlukta yer tutmak manâsına gelen uzam (étendue) dır. Biyolojinin konusunu teşkil eden hayat olaylarının vasıfları besin ve üreme, psikolojik olaylarıki şuur; sosyal olaylarıki de sosyal şuur veya kollektif şuurdur. Bilindiği gibi kollektif şuur, psikolojik şuurdan ayıran vasıfları da, Durkheim'in ortaya attığı dışlık ve basınç teşkil eder. Biz "Durkheim sosyolojisi üzerine kritik bir deneme,"<sup>1</sup>

1 Bak: "Sosyoloji dergisi,, sayı 3; sahife 270-272; 1945 - 1946, İstanbul Arkadaş matbaası, Edebiyat Fakültesi yayınlarından.

adlı etüdümüzde sosyal şuuru psikolojik şuurdan ayrıırken izafilik ve mükteseplik vasıfları üzerinde durmuştuk.

Yalnız şu kadarnı söyleyelim ki bir çok bilginlerin — hattâ yalın tabiat görüşüne taraflı olanların bile— farkına varmadan som (concret) tabiat görüşüne kaydıkları da bir gerçektir. Şimdi diğer ilimleri bir tarafa bırakarak, bu iki görüşten her birinin konumuz olan sosyolojiyle olan ilgilerini araşturalım.

Yukarıda belirttiğimiz gibi sosyal realitenin vasıflarını (dışlık, basınc) ortaya atarak sosyolojinin konusunu sınırlandıran Durkheim başta olmak üzere hemen hemen bütün sosyologların yalın (abstrait) görüşe dayandıkları görülür. Ama beri taraftan gene aynı sosyologlardan pek çoğunun farkına varmadan som görüşe dayandıkları da dikkati çeker. Sebebine gelince : gayet açıktır. Çünkü yalın görüş sosyal realitenin sınırını son derece daraltmaktadır. Bu görüşe göre sosyolojinin alanı sadece kollektif şuurdan; başka bir deyimle ekonomi, teknik, örf ve âdet, hukuk, ahlâk, din, dil bilgi, terbiye, sanat v.s. gibi türlü değerlerden ve bunların maddeye aksetmiş sembollerinden ibaret olacaktır. Halbuki bu değerler alanı som olarak ele alınan toplumun çeşitli katlarından ancak biridir. Bunların yanında daha bir çok katlar vardır. İşte bu yüzden soyut görüşe taraflı olan sosyologlar sosyal realitenin som (concret) şekli olan toplumlarla karşılaşınca, ister istemez bu toplumlardaki değerlerden gayri unsurları da dikkate almak zorunda kalacaklar, böylece sosyal alanın sınırını genişletmeye mecbur olacaklardır.

Bütün bu izahlar gösteriyor ki sosyal realite bütünüyle kavranmak istenirse bugüne kadar rağbette olan yalın sosyolojik görüşten vazgeçerek som görüşe başvurmak mecburiyeti vardır.

*Sosyolojinin tarifi.*— Böyle bir görüşle sosyoloji aile, köy, şehir, devlet, lonca, sendika v.s. gibi çeşitli insan zümrelerini veya toplumlarını araştıran bir ilimdir. Yahut sosyoloji insan toplumlarını ve bu toplumlar içinde meydana gelen çeşitli olayları —zümre veya toplumun bütünlüğünü daima göz önünde bulundurarak— araştıran bir ilimdir diyebiliriz.

İşte som görüşe göre : sosyolojinin konusunu teşkil eden bu zümreler veya toplumlar son derecede karmaşık bir takım varlıklardır. Toprak su, hava gibi fizik tabiat olaylarından tutun da nebatlara, hayvanlara, insanlara kadar hepsiyle az çok münasebet halindedir. Kısası fizik, biyolojik, psikolojik olaylar toplum denen bütünün içine girerek onun bir unsuru, bir organı haline geldimi, kollektif şuur veya değerler gibi sırf sosyolojik karakterde olan olaylar kadar sosyolojinin konusu olabilirler.

*Toplumların analizi : Tabiat ve İnsan unsurları . —* Bilindiği gibi toplumlar veya zümreler belirli bir toprak üzerinde belirli gayeler uğruna sıkışık veya seyrek olarak kümelenmiş veya serpilmiş insanlardan meydana gelirler. Başka bir deyimle her toplum veya zümre tabiat ve insan gibi iki unsura muhtaçtır. Burada tabiatın insanı saran toprak, su, hava gibi fizik tabiatla, nebat ve hayvanları içine alan biyolojik tabiatı kastediyoruz. Şimdi toplumların ilkin fizik tabiatla sonra da biyolojik tabiatla olan münasebetlerini araştıralım.

#### *Som Toplum ve Tabiat :*

*Som Toplum ve fizik tabiat . —* Toplumların üzerine yerleştirdikleri fizik tabiatı üç farklı unsura ayırabiliriz:

- a) Toprak ve su
- b) Toprak altı
- c) Hava

Gerçekten her toplum dağ, tepe, vâdi, yayla v.s. gibi toprağın çeşitli girinti ve çıkıntılarında birinin üzerine; kuyu, dere, nehir, göl, deniz gibi çeşitli suların civarına yerleşmişlerdir. Bu toprakların altında çeşitli toprak tabakaları veya madenler vardır. Ayrıca toplumların yerleştikleri topraklar mevsimlere göre değişen hava tesirlerine, fırtınalara, sellere, dolulara, ayazlara, kuraklıklara v.s. ye açıktır. İşte bütün bu fizik tabiat olayları toplumlara olan tesirleri bakımından incelendi mi, toplum denen bütünün veya organizmanın bir unsuru, bir organı gibi ele alındımı, sosyolojinin konusu olur.

Yahut da bunun tam tersine olarak bir toplumun çeşitli sosyal değerleri tarafından manâlandırılan bir dere bir dağ bir taş v.s. aynı şekilde sosyolojinin konusu olabilir. Meselâ iptidai kavimlerin din âleti olarak kullandıkları “Şu ringa,, denen tahta parçaları artık fiziğin konusu olmaktan çıkmış sosyolojinin konusu olmuştur.

Yalnız denebilir ki : dağ, tepe, vâdi gibi toprağın girinti çıkıntılılarıyla nehir, göl, dere gibi çeşitli sular, Fiziki Coğrafyanın; yer altı tabakaları, jeolojinin; çeşitli hava tesirleri de, Meteorolojinin konusuna girmez mi? Böyle olunca bir de sosyolojinin bu olaylarla uğraşmasındaki mâna nedir?

Hemen söyleyelim ki : bir olay pek alâ aynı zamanda bir çok ilimlerin konusu olabilir. Meselâ maden kömürünün yanması olayı her şeyden önce bir şimik olaydır. Isı, ışık gibi olayların belirmesi bakımından aynı zamanda bir fizik olaydır da. Beri taraftan bu yanan kömürün istihsal edilmesi ve kullanılması işleri için teşkilâtlanmış insan zümrelerine lüzum vardır bu bakımdan da bu olay sosyolojiyi ilgilendirir.

Aynı şekilde toprağın dağ, vâdi gibi girintilerinin çıkıntılarının, nehirlerin, derelerin, göllerin, meydana gelmesindeki çeşitli sebepleri araştırmak fizikî coğrafyanın konusudur. Ama aynı dağlar, tepeler ve çeşitli sular toplunun veya zümrenin yapısına organizasyonuna olan tesiri bakımından incelendi mi Sosyolojinin konusu olur. Meselâ bir derenin veya gölün meydana gelmesindeki sebepleri araştırmak fizikî Coğrafyanın konusudur ama aynı dere veya göl o civardaki bir köyün veya kasabanın yapısına veya organizasyonuna olan tesiri bakımından ele alındı mı Sosyolojinin konusu olur.

Toprak altı tabakalarının, madenlerinin, cinsini, nevini tâyin etmek jeolojinin konusudur. Ama aynı tabakaları veya madenleri meselâ civardaki köyün veya kasabanın iş organizasyonuna, ekonomisine, ticaretine v.s. olan tesiri bakımından ele aldık mı Sosyolojinin konusu olur.

Hava tesirleri için de aynı şey söylenebilir. Meselâ bir fırtınanın istikametini, hızını v.s. sini tâyin etmek Meteorolojinin konusudur. Ama aynı fırtınanın bir topluluk üzerinde yaptığı çeşitli yıkıntıları, zararları dikkate alarak ekonomisine, ticaretine ve diğer organizasyonlarına olan tesirlerini araştırmak, Sosyolojinin konusudur.

Bütün bu misaller, fizik tabiat olaylarının Fizik, Kimya, fizikî Coğrafya, Jeoloji, Meteoroloji ilimlerinin konusu olabileceği kadar Sosyolojinin de konuları olabileceklerini göstermektedir.

*Som toplum ve biyolojik tabiat.* — Toplumlar, fizik tabiat gibi biyolojik tabiat olaylarıyla de münasebet halindedir.

Toplumları saran biyolojik tabiatı da:

a) Nebatlar ve Nebat mahsulleri

b) Hayvanlar ve Hayvan mahsulleri

diye iki gruba ayırabiliriz. İlk nebatların sonra da hayvanların toplumlarla olan münasebetlerini araştıralım:

a) Bilindiği gibi nebatların yetişmesi toprak su ve hava ile sıkı bir münasebet halindedir. Meselâ, yazı çok kurak, kışı da sert ve rutubetli olan Orta Asya ve Avrupa steplerinde bilhassa ot yetişir. Kuzey bölgeleriyle istiva hattı bölgeleri ağaç yetiştirmeye elverişli oldukları için buraları daha ziyade ormanlıktır. Bazı yerlerde de toprak hava, su şartları her çeşit nebatların yetişmesine elverişlidir. İşte bütün bu bölgelerde yetişen çeşitli nebatların şekillerini, anatomisini, fizyolojisini araştırmak, sınıflamalarını yapmak bilhassa Botanik'in çeşitli dallarının konusudur. Ama, nebatları, yetiştikleri toprakların işlenmesi bakımından ele alırsak ziraatin veya beşeri Coğrafyanın; yetiştikleri bölgelerle münasebetleri bakımından inceledikmi Botanik -

Coğrafyanın konusu olur. Beri taraftan bu çeşitli nebatlar toplulukların yaşama tarzlarına, iş hayatlarına, endüstrilerine v.s. lerine tesirleri veya toplumun bunlara verdiği çeşitli değerler bakımından dikkate alındılar mı Sosyolojinin konusu olurlar.

Gerçekten bir toplum bir stepe, bir ormanlığa veya meyva, hububat sebze gibi çeşitli nebatlar yetiştiren, yahut odun, kereste, nebat mahsulü istihsal edilebilecek bir toprağa yerleştiğine göre türlü yapılara veya iş organizasyonlarına bürünebilir. Meselâ, steplerin, toplumları daha ziyade çobanlığa, ormanların da avcılığa veya kök, yemiş toplayıcılığına sürüklemesi gibi... İşte nebat ve nebat mahsulleri toplumlar üzerine olan bu türlü tesirleri bakımından ele alındı mı Sosyolojinin konusu olur. Yahut da bunların tam tersine olarak sosyal değerler bunlara tesir eder. Meselâ, iptidailerin totem olarak kabul ettikleri bir nebat nevi, o nebatı mukaddesleştirir. Böylece bir din değeri kazanan bu nebat nevi, bu bakımdan Botanığın konusu olmaktan çıkar Sosyolojinin konusu olur.

b) Toplulukları saran çeşitli deniz ve kara hayvanları için de aynı şeyler söylenebilir. Gene bilindiği gibi hayvanların anatomi ve fizyolojisiyle, şekilleriyle uğraşan ilim bilhassa Jeolojinin çeşitli dallarıdır. Ama aynı hayvanlar toplumlara olan çeşitli hizmetleri, insanlar tarafından türlü türlü şekillerde kullanılmaları bakımından ele alındı mı Sosyolojinin konusu olur.

Meselâ bir toplumun avcılıkla balıkçılıkla, hayvan yetiştiricilikle, çobanlıkla uğraşması o toplumun sosyal yapısına iş organizmasına, ekonomisine, endüstrisine, örf ve âdetlerine, inançlarına, hukuklarına v.s. türlü şekillerde tesir eder. Yahut da bu çeşitli hayvanlar veya bunların türlü mahsulleri, unsurları toplum tarafından bir takım değerler kazanarak sosyolojinin konusuna girerler. Meselâ, İslâm toplumlarında domuzun yenmemesi Zoolojiyi değil Sosyolojiyi ilgilendirir.

Görülüyor ki biyolojik tabiat (nebatlar hayvanlar) da fizik tabiat kadar toplumların yapılarına yaşama tarzlarına tesir ederek sosyolojinin konusu olabiliyorlar. Şunu da katalım ki müşahede, toplumlar ilerledikçe fizik ve biyolojik tabiat tesirlerinin azalmakta olduğunu göstermektedir.

*Som toplum ve İnsan .* — Şimdiye kadar toplumları teşkil eden iki ana unsurdan ilkinin yani tabiatın analizini yaparak fizik tabiatla biyolojik tabiat (hayvan ve nebat) ın toplumlara olan tesiriyle, çeşitli değerlerin bunlar üzerine olan türlü karşı tesirlerini belirtmeğe çalıştık. Şimdi de insanı ele alarak her bir unsurunun toplumun yapısına ve diğer unsurlarına olan karşılıklı tesirlerini anlatmağa çalışalım.

Gerçekten insan denen varlık beden ve şuurdan meydana gelmiş bir bü-

tündür. İnsan, bedeni bakımından organik tabiatla, şuuru bakımından da psikolojik ve sosyolojik tabiatlarla bilhassa değerlerle münasebet halindedir. İlk beden sonra da şuurun toplumla mümkün olan çeşitli münasebetlerini araştırılm.

*İnsan bedeni ve toplum.* — İnsan bedenlerinin toplumla olan münasebetlerini, bedenlerin kemmiyeti ve keyfiyeti bakımından dikkate almak mümkündür.

Bilindiği gibi insanlar toprak üzerine sıkışık veya seyrek olarak yerleşmişlerdir. İşte insan bedenlerinin keyfiyetlerini dikkate almadan sadece kemmiyetlerini ele almak, başka bir deyimle nüfus sıklığının kilometre kareye düşen miktarını sayıyla bildirmek şüphe yok ki her şeyden önce İstatistik ilmini ilgilendirir. Ama sıklık olayı toplumun diğer olaylarına olan tesiri bakımından ele alındı mı, o zaman bu istatistik sayılar sosyolojinin, daha doğrusu sosyolojinin özel bir dalı olan demografyanın konusuna girer.

Gerçekten insanların toprak üzerine sıkışık veya seyrek olarak yerleşmeleri o toplumun yapısına ve diğer unsurlarına tesir eder. Meselâ Durkheim gibi daha bir çok sosyologlara göre : insanlar dar bir sahaya sıkışık olarak yerleştiler mi, o toplumlarda iş bölümü başlar bunun neticesi olarak da ferdlerde farklılaşma baş gösterir, geri verdirici hukuk ceza hukukuna hâkim olur, mekanik dayanışma ahlâkı, yerini organik dayanışmaya bırakır, kollektif mülkiyetin yerini şahsî mülkiyet tutar, politik ekonomik organizasyonlar inançlar kısıtı toplumun yapısı baştan aşağı değişir. İşte nüfus olayları böyle toplumun bir unsuru gibi ele alınıp da diğer unsurlarla olan münasebetleri araştırıldımı demografyanın — yani sosyolojinin bu çeşit olaylarla uğraşan dalının— konusu olur.

Şunu da hatırlatalım ki : nüfus sıklığı toplumun diğer unsurlarına tesir ettiği gibi, bunların tam tersine olarak çeşitli inançlar, hukuk yasakları v.s. de toplumun sıklık derecesine tesir edebilir. Başka bir deyimle sıklık toplumun diğer olaylarına nasıl tesir ediyorsa aynı şekilde diğer olaylar da toplumun sıklık derecesine tesir edebilir. Bu bakımdan sıklık olayları, hem sebep hem de toplumun diğer çeşitli olaylarının neticesi olarak sosyolojinin konusu olur.

İnsan bedenlerinin organik yapıları yani keyfiyetleri de, kemmiyetleri gibi toplumların yapılarına diğer organlarına veya unsurlarına tesir ederler. Bilindiği gibi insanların beden yapılarının keyfiyetleriyle antropoloji uğraşır. Gerçekten antropolojistler insanların beden yapılarıyla — bilhassa kafatasının biçimi, boy, renk, v.s. gibi — psişik yapıları arasında sıkı bir münasebet görürler. Böylece insanları belirli organik yapılarına göre ırk denen bir takım gruplara ayırırlar. İşte bu organik yapıları yani ırkları, toplumlara olan

tesirleri bakımından ele aldık mı sosyolojinin konusu olur. Başka bir deyimle antropolojistler ırkı toplumlardan ayırarak inceledikleri halde, sosyologlar bu olayı toplum denen bütünün bir unsuru gibi ele alır ve o bütünle münasebetini daima göz önünde tutar.

Gene unutmamak lâzım ki sosyal inançlar, âdetler, gelenekler de insan bedenine tesir eder. Meselâ, küçük yaşta ayakları kalıplara konan Çinli kızların bu organlarında meydana gelen değişiklik; iptidai kavimlerin bir "artakalan,, (survance) ı olarak İbrânilerde ve İslâmlarda devam eden sünnet geleneğinin organlarda meydana getirdiği değişiklik, kulakların delinmesi âdeti, iptidailerde bedene çizilen şekiller, çeşitli zanaatların veya mesleklerin meydana getirdiği türlü organik değişiklikler v.s. gibi. Bütün bu organik değişiklikler de, şüphe yok ki her şeyden önce sosyolojiyi ilgilendirir.

Bütün bu izahlarımız insan bedenlerinin kemmiyet veya keyfiyet bakımından toplumların yapılarıyla diğer unsurları veya organlarıyla olan münasebetini açıkça göstermektedir.

*İnsan şuuru ve toplum* . — Şimdi de insanların şuurlarıyla toplumlar arasındaki münasebeti inceleyelim : Yalnız bu münasebeti incelemeyen insan şuurunun bir analizini yaparak onu daha yakından anlamağa çalışalım. Son derecede karmaşık (complexe) ve parçalanamaz bir bütün olan psişik hayatımızı analiz edecek olursak birbirine ircaı mümkün olmayan özel vasflarıyla birbirlerinden ayrılan iki nevi şuura bölünebileceklerini görürüz. Bunlardan biri ferdi biri de sosyal veya kollektif şuurdur. Birincisi psikolojinin ikincisi de sosyolojinin konusudur.

Şuur hayatımızdaki bu iki nevi şuuru birbirlerinden kolaylıkla ayırabilecek bir takım sıfatlar vardır. Gerçekten psikolojik şuur hallerinin kökleri organizmaya bağlıdır. Hayvanlık köküne dayandığı için bütün insanlarda birdir. Başka bir deyimle devirden devire toplumdan topluma değişmez, mutlakdır; sonradan da kazanılmış değildir, doğuşla beraber vardır. Halbuki sosyal şuur halleri izâfidir, başka bir deyimle devirden devire, toplumdan topluma değişir; doğuştan var değildir, sonradan edinilmiştir.

Kıyası psikolojik şuur halleri mutlak ve doğuştan bir takım olaylar oldukları halde sosyal şuur halleri izafi ve sonradan edinilmiş bir takım olaylardır.

Meselâ, iç tepi (impulsion), refleks, açlık, cinsiyet gibi çeşitli içgüdü (instinct) ler, ihtiyaçlar, organik haz ve elemeler zekâlı hareketlerin bir kısmı birer psikolojik olaydırlar. Çünkü bu şuur olayları her devirde ve bütün insanlarda birdir ve doğuştandır. Halbuki meselâ, teknik, ekonomi, örf ve âdet, hukuk, ahlâk, dil, din, sanat gibi değerler sosyal birer olaydırlar. Çünkü bunlar devirden devire, toplumdan topluma değişirler ve sonradan terbiye ile

edinilebilirler. <sup>1</sup> Gerçi hayvanda da iç güdülerden başka yeni vaziyetlere karşı yeni tedbirler almak gibi oldukça gelişmiş zekâlı hareketlere yükselmek gücü vardır. Ama bunlar hiçbir zaman akıl ve değerler mertebesine erişememişlerdir. Değerler sınırında dayanıp kalmışlardır. Kısası insan şuurunun psikolojik tarafı hayvan şuuriyle birleştiği halde; sosyal tarafının hayvan şuuruyla hiç bir temas noktası yoktur. Gerçekten şuuru objektif bir varlık gibi müşahede edebilen, başka bir deyimle şuurun şuuruna erişen, kendi âlemini, değerleri yaratan biricik varlık insandır. Onun için sosyal saha insan sahasıdır, değerler sahasıdır. İnsan yarattığı değerleri objektifleştirir, dış âleme taşıyarak maddeye aksettirir. Böylece âletlerini, sembollerini mefhumlarını kurar. Geçmişe doğru uzanarak objektifleşir hafızasını şahsiyetini; geleceğe doğru objektifleşerek de ideallerini yaratır.

Görülüyorki : kaba bir analizle beden ve şuur unsurlarına ayrılan insan; bedeniyle olduğu kadar, şuurunun psikolojik cephesiyle de hayvanla birleşir. İnsan hayvandan sadece şuurunun sosyal cephesiyle ayrılır. Gerçekten biraz önce de söylediğimiz gibi ekonomi, teknik, örf ve âdet, hukuk, ahlâk, dil, din, sanat v.s. gibi değerleri yaratmak yalnız insana hastır., <sup>2</sup>

Şimdi insan şuurunun bu psikolojik ve sosyal taraflarını daha yakından kavramağa çalışalım.

Bilindiği gibi şuur olayları ister psikolojik ister sosyolojik mahiyette olsun dışlaşmağa, objektifleşmeğe daha doğrusu maddeye taşmağa meyillidir. Başka bir deyimle, psişik olaylar iki cephelidir. Bir cephesi içimizde geçen şuur halleridir ki bunu içebakış (introspektif) metoduyla kavranır. Bir cephesi de yüzden bedenden başlayarak taşta toprağa nebata hayvana kadar ak-seden taraflardır. Bu cephesini de duyu organlarımızla, objektif metotla müşahede edebiliriz.

1 Bu konu hakkında daha etraflı bilgi edinmek isteyenler. "Durkheim sosyolojisi üzerine kritik bir deneme,, adlı araştırmamıza başvurabilirler. Sosyoloji dergisi, sayı 3, sahife 270-272, 290-292.

2 Hemen belirtelim ki biz burada psikolojiyi, ne sadece iç tepi refleks içgüdü v.s. gibi organizmaya bağlı şuur hallerini inceleyen bir bio-psikoloji kadar dar; ne de değerler sahasını da içine alacak kadar geniş bir mâna veriyoruz. Psikoloji hayvan şuuriyle uğraşır derken organizmaya bağlı şuur hallerinden başka, yeni vaziyetlere karşı yeni tedbirler almak gibi oldukça yüksek zekâlı hareketleri de hesaba katıyoruz. Kısası insan şuurundan, insana hâs olan değerler çıkarıldıktan sonra geriye kalan ne varsa hepsi de psikolojinin konusudur. Parçalanamaz bir bütün olan insan psişizminden ancak sun'î bir şekilde zihnen ayrılan ferdî şuur ile psikoloji, sosyal veya kolektif şuurla da sosyoloji uğraşır. Başka bir deyimle psikolojik saha olsun, sosyal saha olsun birer yalınlama (abstraction) dır. İnsan psişizmini bir bütün halinde incelemek ancak psiko-sosyal ile mümkündür.



İşte şuur tarafından mânâlanmış her çeşit madde veya fizyoloji olayı bu bakımdan artık madde veya hayat âleminde psişik âleme, mânâ âlemine geçmiş olur. Meselâ, her hangi bir heyecanı ifade eden bir mimik bir jest veya bir davranış artık fizyolojik bir olay olmaktan çıkmış psişik sahaya yük-selmiştir. Gene meselâ, Avustralyada klan halinde yaşayan iptidai ka-vimlerin “şuringa,, denen din âletleri vardır. Bunlar çok mukaddestirler. En iptidai bir tapınak olarak kabul edebileceğimiz “Ernatulunga,, denen ve çok mukaddes sayılan bir yer altında saklanırlar. Aslında bu âletler üzerlerinde sadece totem resmi bulunan bir takım taş veya tahta parçalarıdır. Ama din inançları tarafından mânâlanarak mukaddesleşen bu taş veya tahta parçaları artık fizik âleminin malı olmaktan çıkmış sosyal alanın konusu ol-muştur.

Gene bunun gibi meselâ inşa edilmiş bir yol bir köprü, bir ev, bir ta-pınak, bir anıt gerçi taş, topraktan yapılmıştır ama insan şuurunun yarat-tığı çeşitli değerler tarafından mânâlandıkları onların izini damgasını taşıdik-ları için, artık alelâde birer taş, birer fizik konu olmaktan çıkmışlar sosyal alana girmişlerdir. Aynı şekilde namaz kılan bir adamın yaptığı beden hare-ketleri, artık mekanik birer hareket olmaktan çıkmış sosyal alanın konusu olmuştur.

Bütün bu izahlar gösteriyor ki alelâde bir taş veya tahta parçasıyla şuurumuzun yarattığı çeşitli değerler tarafından mânâlanmış bir taş veya tahta parçası arasında bir uçurum vardır. Aynı şekilde bir robot’un beden hareketleriyle bir dindarın ibadet hareketleri arasında da bir öz farkı vardır. Birinciler basit birer mekanik olay oldukları halde ikinciler sosyal birer olay-dırlar.

Böyle olunca bir dindarın vicdanında yaşayan inançla, bu inancın mad-dede objektifleşmesinden başka bir şey olmayan çeşitli beden hareketleri, âyinler, maddi âletler v.s. arasında artık bir öz farkı kalmaz. Bunlar bir ve aynı sosyal olayın sübjektif ve objektif yönden görüşleridir. Bu bakı-mdan psikolojik olayların olsun, sosyal olayların olsun daima bedene mad-deye taşan bir tarafları vardır.

Sırası gelmişken şu noktayı da belirtelim ki: *fizik âlemin maddesiyle, psişik âlemin maddesi çoğu zaman birbirlerine karıştırılmaktadır.* Gerçek-ten Ekonomi, Teknik, Örf ve âdet, hukuk, ahlâk, dil, din gibi sosyal de-ğerler tarafından mânâlanan taş, toprak, nebat hayvan v.s. gibi varlıklar ar-tık fizik ve biyolojik âlemden ayrılmışlardır. Bunları âlelâde taş, toprak, nebat ve hayvanla bir tutmak mümkün değildir. Bunlar psişik alanın ma-lı olmuşlardır. Böyle olunca meselâ, sosyal hayatın daha doğrusu tarihin

akışını ekonomik âmille anlatmak isteyen teoriye “tarihî maddecilik,, demenin mânası kalır mı? Çünkü biraz önce de belirttiğimiz gibi, insani bir değer olan ekonomik hayat, madde âleminin değil psişik âlemin daha doğrusu sosyal veya kollektif âlemin mahdır.

*Psikolojik şuur ve toplum* :— Yukanda da belirttiğimiz gibi iç tepilerle, reflekslerle, içgüdülerle, organik haz ve elemelerle, ihtiyaçlarla, ferdi veya hayvanî arzu ve temayül veya alâkalarla, hayvanlarda oldukça gelişmiş zekâlı hareketlerin her türlüşüyle, kısası ferdi şuurla veya hayvan şuuriyle psikoloji uğraşır. Ama psikolojik olaylar tıpkı fizik ve biyolojik olaylar gibi, toplum denen organik bütünün bir unsuru gibi ele alındımı; başka bir deyimle toplumların yaşama tarzlarına, organizasyonlarına, ideolojilerine v.s. ye olan etkileri bakımından incelendi mi sosyolojinin konusu olur.

Meselâ; Freud <sup>1</sup>, Hans Blüher <sup>2</sup>, Westermarck <sup>3</sup> gibi psikologlar cinsî içgüdünün sosyal hayata, aile gibi sosyal kurumlara hattâ din, hukuk, ahlâk hayatına olan çeşitli tesirlerini göstermeğe çalışmışlardır. Bazıları analık-babalık içgüdüsünü aile hayatının temeli saymışlardır. Mc. Dougall’a göre işbirliği, şehirlerin gelişmesi, göçler sokaklardaki kalabalıklar v.s. hep sürü içgüdünün çeşitli görüntüleridir <sup>4</sup>. Sorokin açlığın —besin içgüdüsünün tatmin edilmemesinin — sosyal hayat üzerine olan tesirlerini incelemiştir. Kendisine göre : “Açlık gıda temin etme metodlarının düzelmesine gelişmesine sebep olur. Kıtık geçiren yerlerden bolluk içinde olan yerlere doğru göçler başlar. Aç toplumlar tok toplumları işgal eder. Mülkiyete ve insana tecavüz suçları artar. Fakir zümrenin zengin zümreye kını artar. Hükümetin ekonomik faaliyetlere müdahale ve kontrolü artar. Ölüm nisbeti artmağa, doğum nisbeti azalmağa başlar. Gündelik konuşmalarda, gazetelerde ve diğer zümrelerde hep besin meseleleri üzerinde tartışmalar olur v.s.,” <sup>5</sup>

İşte bir toplumda insanların yeter derecede beslenmemeleri başka bir deyimle açlık içgüdüsü gibi bir psikolojik olayın toplumun diğer unsurlarına veya derinliğine katlarına olan etkileri bakımından ele alındı mı sosyolojinin konusu olur.

Nitekim aynı olay —yani açlık— organizmaya veya ferdi şuura olan tesirleri bakımından ele alınabilir. Bu bakımdan bio-psikolojinin konusu olur.

1 Freud: “Totem et Tabou,, Fransızca tercümesi, Payot, Paris.

2 Blüher, Hans, “Die Rolle der erotik in den männlichen gesellschaft,

3 Westermarck : “History of Human marriage.

4 Mc Dougall : “Introduction to Social Psychologie”, sahife 272.

5 Sorokin : “Les Théories Sociologiques Contemporaines,, Sah. 449 - 457, Paris, 1938.

*Kollektif şuur ve Toplum.* — Biraz önce de belirttiğimiz gibi kollektif şuur olayları ekonomi, teknik, örf ve âdet, hukuk, ahlâk, dil, din, sanat gibi yalnız insan tarafından yaratılan çeşitli değerlerdir.

Bu çeşitli kollektif şuur olayları veya değerlerle, bilindiği gibi ekonomi, teknoloji, hukuk, gramer. tarih, etnografya, dinler tarihi v.s. gibi bir takım “özel sosyal ilimler,, (Les sciences sociales particulières) uğraşmaktadır. Yalnız bu özel ilimler bu olayları toplum denen bütünden ayırarak, yahut ayrı farzederek bağımsız (Indépendant) bir takım olaylarmış gibi ele aldıkları halde; sosyoloji —daha doğrusu ekonomi, hukuk, ahlâk, dil, din sosyolojisi gibi sosyolojinin çeşitli dalları— bu olayları toplum denen bütünün bir unsuru gibi ele alır ve diğer olaylarla olan münasebetini daima gözönünde bulundurur.

Gerçi bu “özel sosyal ilimler,, arasında Tarihle Etnografya, sosyolojinin bu “bütüncü,, görüşünü benimsemektedir. Ama ne de olsa bu özel ilimlerle sosyoloji arasında daima bir fark bulunacaktır. Çünkü birincilerin daima olayları hususileştirerek incelemelerine karşılık, sosyolojiyi umumileştirerek inceleyecektir.

Sosyolojinin özelliğini teşkil eden bu “bütüncü,, veya “topyekûncü,, görüş bir çok sosyologlar tarafından türlü türlü şekillerde anlatılmıştır. Meselâ Marcel Mauss’un “topyekûn sosyal olaylar,,<sup>1</sup> (phénomènes sociaux totaux) dan kasdı budur. Georges Gurvitch de : “ sosyolojik karakteri kaybetmemek için sosyal olguların analizinde sosyal realitenin bütün katlarını<sup>2</sup>, veya tabakalarını gözönünde bulundurmamak lâzımdır.,<sup>3</sup> derken gene aynı şeyi anlatmak ister.

1 Marcel Mauss : Sociologie et Anthropologie, “Essais sur le Don,, Paris 1950

2 Gurvitch “La Vocation actuelle de la Sociologie,, adlı kitabının ikinci bölümünü “derinliğine sosyoloji,, ye ayırmıştır. Gurvitch’e göre sosyal realite derinliğine bir çok katlardan tabakalardan teşekkül etmiştir. Bu birbirine girmiş tabakalar, birbirleriyle karşılıklı tesir halindedir. Bu tabakalar arasındaki münasebet gergin ve çatışkıdır. Bu çatışma çeşitli katlar arasında diklemesine ve her bir katta da düzlemesindedir. İşte sosyologun vazifesi bu çatışmaları ortaya koymaktır. Yalnız bu katlar arasındaki münasebetler araştırılırken Gurvitch üç noktaya dikkat edilmesini tavsiye eder:

a) Sosyal realitenin en derin ve en sathî tabakaları terimleri her türlü değerlendirmelerden uzak tutulmalıdır. En derin veya en sathî terimleri hiç bir zaman en değerli veya en az değerli, en tesirli veya en az tesirli, en köklü veya en az köklü mânasına gelmez. Sadece sathî olanlarının objektif müşahedeye daha elverişli, derin olanlarının da daha az elverişli olduklarını bildirir. Meselâ Morfoloji, Coğrafya veya demografya temeli sosyal realitenin sathını; semboller, fikirler, değerler, idealler daha derin katlarını teşkil ederken birincileri, objektif bir şekilde kavramanın, ikincilere nazaran çok daha kolay olduğunu anlatmak ister.

Le Play mektebinin de monografik metoda ve araştırmalara önem vermesi sosyolojinin bu “bütüncü,, ve “topyeküncü,, görüşünü gayet iyi kavradığını gösterir. Gerçekten bu mektep mensuplarına göre sosyal olayların yalın (abstrait) olarak hiç bir ilim değeri yoktur. Ancak aile, köy, kasaba, devlet gibi yeri ve zamanı belirli bir toplum içinde bir unsur gibi ele alınan olaylar sosyolojik bir değeri kazanabilirler. İşte bir toplumun bütününi gözönünde tutarak o toplum içinde cereyan eden türlü olayları en iyi bir şekilde araştırmak ancak monografi metoduyla mümkün olduğu içinde Play mektebi kendine bu metodu temel olarak almıştır.

Sırası gelmişken bir daha hatırlatalım ki yalın (abstrait) sosyolojik görüş tarafları som olarak ele alınan toplumun çeşitli unsur veya kollarından işte yalnız bu kollektif Şuur olaylarını yani değeri sosyolojinin konusu saymakta ve sosyal olay tarifini de ona göre yapmaktadırlar.

Halbuki Şimdiye kadar yaptığımız izahlar gösteriyor ki som (concret) olarak ele alınan bir toplumda kollektif Şuur olayları toplumu teşkil eden türlü fizik, biyolojik psikolojik olaylardan yalnız biridir. Onun için toplum hakkında eksiksiz tam bir bilgi edinmek istersek kollektif Şuur olayları kadar diğeri çeşitli fizik, biyolojik olayları da dikkate almak gerekir.

Bütün bu söylediklerimizden Őu neticeleri çıkarabiliriz.

a) Tabiatın iki farklı görüşe (yalın, som) dayanan iki çeşit sınıflaması mümkündür.

b) Yalın (abstrait) ve som (concret) sosyolojik görüşlerden ilki sosyal realitenin ancak zihnen ayrılan çok dar bir alanını sadece kollektif Şuuru yani değeri dikkate alır. Halbuki ikincisi sosyal realiteyi toplumun bütün unsurlarını içine alacak kadar geniş tutar. Müşahedeye en elverişli olan fizik Coğrafiya, jeoloji v.s. katlarından başlayarak en az elverişli olan değerler katına kadar hepsini sosyal realitenin içine alır.

b) Sosyal realitenin bütün katları birbirlerinin içine girerek ayrılamaz bir bütün teşkil etmişlerdir. Bunları birbirlerinden ayırmağa kalktığımızı sosyal realitenin unsuru olmak karakterini kaybeder.

c) Bu katların sayısı ve karakterleri tamamiyle pragmatik ve pratik bir temele dayanır. Gurvitch sosyal realiteyi on tabakaya veya kata ayırmıştır. Ama bu sayısı kesin değildir, eksik veya fazla olabilir. Gurvitch'e göre katlar sırasıyla şunlardır: (1) Ekolojik ve morfolojik sath, (2) Sosyal organizasyonlar veya organize üstyapılar, (3) Sosyal örnekler, (4) Organize üstyapıların dışında kalan az çok muntazam kollektif gidişler, (5) sosyal rollerin atkı (trame) sı, (6) Kollektif ruhi durum (atti tudes) lar, (7) Sosyal semboller, (8) Yaratıcı Kollektif gidişler, (9) Kollektif gidiş ve değerler, (10)

3 G. Gurvitch: “La Vocation actuelle de la Sociologie,, sah. 95.

c) Som (concret) olarak ele alınan toplumda fizikî coğrafya, jeoloji, meteoroloji, botanik, zooloji, demografya, antropoloji, ferdî şuur, kolektif şuur (değerler) olayları birbirinin içine girmiş ve birbirlerinden ayıramaz bir bütün teşkil etmişlerdir.

d) Toplum denen bu som (concret) bütün; çeşitli olayların, unsurların veya katların birbirlerine olan karşılıklı tesirlerinden meydana gelen hareketli, dinamik bir muvazenedir. Gerçekten toplumlar hareketsiz bir muvazene sistemi olsalardı değişme ve canlılıktan mahrum katılmış bir takım varlıklar halini alırlardı.

e) bütün bu unsurların önem dereceleri toplumların tiplerine hattâ aynı tipe mensup toplumların özel durumlarına göre değişebilir. Başka bir deyimle filân tip için son derecede tesirli olan bir başka tipte aynı derecede tesirli olmayabilir.

f) Çeşitli cinsten olayların veya unsurların karşılıklı tesirlerinin bir muvazenesi olan toplumları, bu unsurlardan her hangi biriyle yahut da bir kaçıyla izah etmek isteyenler daima bütünü parça ile anlatmak yanlışına düşerler.

g) Toplum denen bütünün bir unsuru bir organı gibi ele alınan bütün olaylar —ister fizik ister biyolojik ister psikolojik ister kolektif neviden olsun— sosyaldırlar dolayısıyla de sosyolojinin konusu olurlar.

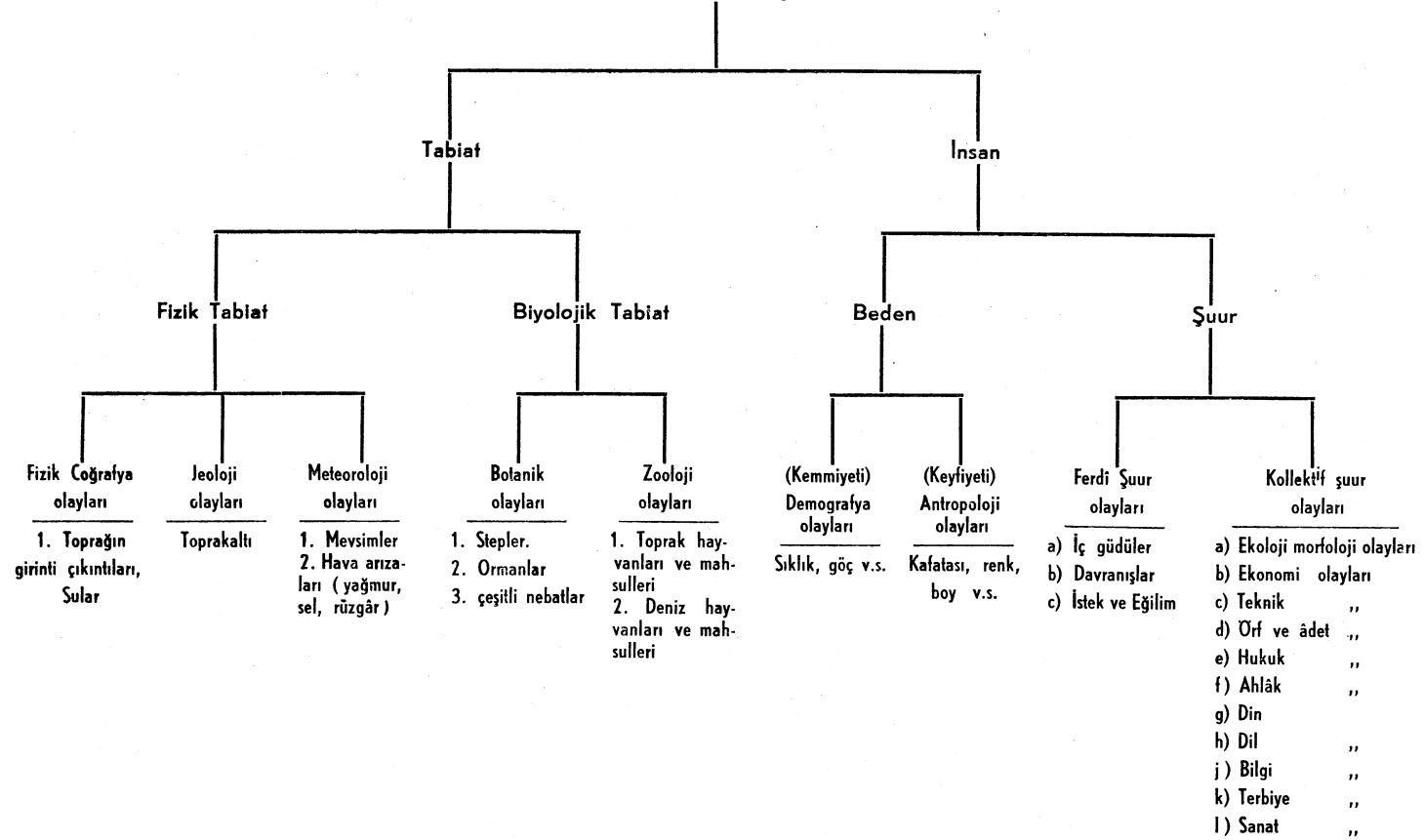
h) Şimdiye kadar som (concret) olarak ele alınan toplumun analizini yaparak türlü neviden unsurlarını belirtmeğe çalıştık. Aşağıdaki şema bütün bu unsurları açıkça göstermektedir. (Sah. 52)

Şunu da belirtelim ki : som sosyolojik görüş kabul edilmedikçe yüzyıllardanberi ileri sürülen çeşitli sosyolojik teorilerin de mânasını kavramak kolay olmayacaktır. Gerçekten yalnız (abstrait) sosyolojik görüş taraflarına göre sosyal realite sadece kolektif şuur olaylarından ibaret olacağına göre şemada gösterilen bu çeşitli değerlerin dışında kalan coğrafyacı, demografyacı v.s. gibi türlü teorilerin sosyal alanla münasebetini anlatmak nasıl mümkün olacak <sup>1</sup>.

1 Bu vesileyle yalnız sosyolojik görüşe taraflı olan bir çok bilginlerin farkına varmadan som (concret) sosyolojik görüşe dayandıklarını belirtmek de yerinde olur. Meselâ, yalnız sosyolojik görüş taraflarından Durkheim'i ele alalım. Bilindiği gibi Durkheim bir çok eserlerinde bilhassa "Sosyoloji metodunun kaideleri," adlı kitabında "sosyolojinin konusu kolektif şuurdur," der; sosyal bir olayın sebebinin de ancak başka bir olayda aranabileceğini ileri sürer.

Durkheim'in bu izahlarına göre sosyal realitenin alanı kesin olarak kolektif şuur olaylarıyla sınırlanmıştır. Başka bir deyimle sosyoloji, konusu ve izahları

## Som olarak ele alınan toplumun unsurları



Halbuki som sosyolojik görüş kabul edilince, şemada görüldüğü üzere sosyal realitenin alanı son derecede genişlemiş olur. Toplum denen bütünün bir unsuru bir organı gibi ele alınan bütün olaylar —fizik, coğrafya, jeoloji, meteoroloji, botanik, zooloji, demografya, antropoloji, ferdi şuur, kolektif şuur olayları— sosyolojinin konusuna girer. Böyle olunca da sosyal realiteyi veya toplumu anlatmak için neden türlü türlü teoriler ileri süren bir “fizik sosyal, veya coğrafyacı mektebin yahut bir demografya veya antropoloji mektebinin yahut da bir psikolojik veya sosyolojik mektebin belirlediğini kestirmekte güçlük çekmeyiz. Gerçekten sosyoloji tarihinde görülen bu çeşitli mekteplerden çoğu tek taraflıdır, çünkü somut toplumların şemada gösterilen türlü unsurlarından yalnız birini veya bir kaçını ele almışlardır. Ama toplumu, bütün bu çeşitli unsurların karşılıklı tesirlerinin bir muvazenesi gibi gören, her birinin gerçek payını vermeğe çalışan, tek taraflılıktan sıyrılarak az çok bütüncü görüşe meyleden teorilerin bulunduğunu —sayıları pek de az olsa — belirtmek de yerinde olur. Meselâ Le Play mektebi, Pareto'nun sosyolojik doktrini, Marcel Mauss'un “topyekûn sosyal olaylar,, (phénomènes sociaux totaux) teorisi, nihayet günümüzde Gurwitch'in derinliğine sosyolojisi tek taraflılıktan kurtularak bütüncü görüşe meyleden teorilerin başında gelenlerdendir.

bakımından kolektif şuur olaylarının yani değerlerin dışına çıkmağa hakkı yoktur. Halbuki Durkheim “Sosyal iş bölümü,, adlı eserinde bu sınırı aşmak, kendi kurduğu kaideleri yıkmak zorunda kalmıştır. Gerçekten bu eserinde toplumların “mekanik dayanışma (solidarité), ahlâkından “organik dayanışma,, ahlâkına geçişini işbölümüyle anlatır. Buraya kadar kurduğu kaidelere sadıktır. Ama aynı eserde işbölümüne sebep olarak nüfus sıklığını göstermeğe kalkışınca hem kolektif şuurla sınırladığı sosyal alanın dışına çıkmış hem de sosyal bir olayın sebebini başka bir sosyal olayda aramak lâzımdır,, diye ileri sürdüğü kaideyi kendi eliyle yıkmış oluyor. Çünkü kendince sadece kolektif şuur olayları ve bunların maddî sembolleri sosyal olay olmak vasfını haizdir. Bu bakımdan kolektif şuurun dışında olan demografya v.s. gibi olayların sosyal realitenin dışında kalmaları gerekmez mi?

Görülüyor ki yalnız sosyolojik görüş taraflıları bile olayların zoruyla farkına varmadan Som toplum görüşe yani realiteye uymak zorunda kalıyorlar.